

סיכום שיעור תנ"ך - שיעור 10

פרקים שנלמדו

- **בראשית פרק ט"ז** - סיפור הגר ושרי
- **בראשית פרק י"ח** - שלושת המלאכים, בשורת הולדת יצחק, ומשא ומתן אברהם עם אלוהים על סדום

סיכום שיעור

- **פרק ט"ז פסוק א'** - הפסוק מחולק לשני חלקים על ידי טעם ההתנחלת: חלק ראשון - שרי אשת אברם לא ילדה לו; חלק שני - ולה שפחה מצרית ושמה הגר. לכאורה אין קשר בין שני החלקים, אך הקשר הוא שבחלק השני נמצא הפתרון לעקרותה של שרי - שימוש בשפחה כפונדקאית, כפי שהיה נהוג בתקופת התנ"ך.
- **מוסכמה בתקופת התנ"ך** - אישה עקרה ממעמד גבוה לוקחת את שפחתה, השפחה נכנסת להיריון מהאדון, יולדת, מניקה כשלוש שנים, ואחר כך הילד עובר לגבירה. השפחה היא רכוש ונטולת זכויות.
- **מעמד האישה** - "לא ילדה לו" (ולא "לה") משקף את מעמד האישה בתקופה. אישה ללא ילדים לא מילאה את ייעודה. לשרי שני תפקידים: אישה ואימא - היא רק אישה ולא אימא.
- **פסוק ב'** - שרי מציעה לאברם את שפחתה ומאשימה את אלוהים בעקרותה ("הנה נא עצרני ה' מלדת"). אברם שומע בקולה כי גם הוא רוצה ילד. עצם יחסי המין עם הגר שקולים לחתונה - הגר הופכת לאשתו של אברהם.
- **פסוקים ג'-ד'** - לאחר שהגר נכנסת להיריון, היא מתחילה לזלזל בגבירתה שרי ("ותקל גבירתה בעיניה"). כאן משתנה העלילה - הגר היא "שפחה מורדת" שפורצת גבולות ולא ממלאת את תפקידה כצפוי.
- **פסוק ה'** - שרי כועסת על אברם ומאשימה אותו: "חמסי עליך" (= אני כועסת עליך). היא מבקשת "ישפוט ה' ביני ובינך". כנראה אברם פינק את הגר או לא שמר על הסדר.
- **פסוק ו'** - אברם אומר לשרי "הנה שפחתך בידך, עשי לה הטוב בעיניך" - הוא מתנער מאחריות ונותן לשרי חופש פעולה. שרי מענה את הגר, והגר בורחת למדבר.
- **בריחת הגר למדבר** - הגר בורחת למרות שבבטנה תינוק של אברהם. ליד מעיין במדבר פוגש אותה מלאך ה'. המלאך מחזיר אותה למציאות: "הגר שפחת שרי" - את שפחה, לא עצמאית.
- **הבטחות המלאך להגר** - (1) צאצאים רבים שאי אפשר לספור; (2) תלד בן ושמו ישמעאל ("כי שמע ה' אל עונייך"); (3) שלוש תכונות הבן: **פרא אדם** (כסוס פראי - חזק וחופשי, מחמאה בתקופת התנ"ך), **ידו בכל יד כל בו** (מעורב בכל, מנהיג), **על פני כל אחיו ישכון** (שולט על כל האחים).
- **פרק י"ח - הכנסת אורחים** - אברהם יושב בפתח האוהל "כחום היום" לאחר ברית המילה (פרק י"ז שלא נלמד), מחפש אורחים לארח. הוא רואה שלושה אנשים, רץ לקראתם, משתחוה - ריבוי פעולות והדרגתיות המראים התרגשות.
- **"אומר מעט ועושה הרבה"** - אברהם מבטיח "פת לחם" וקצת מים, אך מגיש סעודה מפוארת: עוגות, בשר בקר, חמאה וחלב. השורש המנחה "מ.ה.ר." (מהר/וימהר/מהרי) חוזר ומדגיש את הזריזות.
- **בשורת הולדת יצחק** - אחד האורחים מבטיח "כעת חיה" (= עוד שנה) יהיה לשרה בן. שרה שומעת מפתח האוהל וצוחקת בקרבה. המחבר מוסיף הערה (פס' י"א) שאברהם ושרה זקנים ו"חדל להיות לשרה אורח כנשים" (= אין לה מחזור). שרה אומרת לעצמה: "אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן".

- אלוהים משמיט פרט - כשאלוהים מספר לאברהם ששרה צחקה, הוא מצטט רק שהיא אמרה "ואני זקנתי" ומשמיט את "ואדוני זקן" - כדי לא לפגוע באברהם ולשמור על שלום בית.
- משא ומתן על סדום - אלוהים חושב בלבו: "המכסה אני מאברהם אשר אני עושה?" - מחליט לשתף את אברהם בתוכניתו כי אברהם נוהג ב"צדקה ומשפט" (מידת הרחמים + מידת הדין). אברהם מתמקח: מ-50 צדיקים יורד ל-45, 40, 30, 20, ולבסוף 10. אלוהים מסכים בכל פעם, אך בפועל משמיד - אין אפילו 10 צדיקים בסדום.
- תיקון סופרים בפסוק כ"ב - הטקסט המקורי היה "וה' עודנו עומד לפני אברהם" (= אלוהים מחכה לאברהם), אך חז"ל שינו ל"ואברהם עודנו עומד לפני ה'" כי ראו בנוסח המקורי פגיעה בכבוד אלוהים. זהו אחד מ-17 תיקוני סופרים בתנ"ך.

רשימת מילים

מילה: התנחלתא

תרגום: טעם מקראי שמחלק את הפסוק לשני חלקים

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, א'

הקשר:

מופיע מתחת למילה "לא" ומסמן את חלוקת הפסוק

מילה:

שפחה

תרגום: משרתת, נטולת זכויות, רכוש

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, א'

הקשר:

הגר המצרית, שפחת שרי

מילה:

בוא (אל)

תרגום: לשכב עם, יחסי מין

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, ב'

הקשר:

"בוא נא אל שפחתי" - שרי מבקשת מאברם לשכב עם הגר

מילה:

ייבנה (ממנה)

תרגום: יהיה לי בן ממנה

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, ב'

הקשר:

שרי מקווה לקבל בן דרך השפחה

מילה:

ותקל גבירתה בעיניה

תרגום: זלזלה בגבירתה, החשיבה אותה כלא חשובה

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, ד'

הקשר:

הגר מזלזלת בשרי לאחר שנכנסה להיריון

מילה:

חמסי עליך

תרגום: אני כועסת עליך, אני רותחת עליך

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, ה'

הקשר:

שרי כועסת על אברם בגלל התנהגות הגר

מילה:

ותענה (שרי)

תרגום: עינתה, גרמה סבל (לא מפורט מה בדיוק)

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, ו'

הקשר:

שרי מענה את הגר; הטקסט לא מפרט את אופי העינוי כדי לא לפגוע בדמות שרי כאם האומה

מילה:

ותברח מפניה

תרגום: ברחה ממנה

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, ו'

הקשר:

הגר בורחת למדבר - התנהגות חריגה לשפחה

מילה:

עין המים

תרגום: מעיין

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, ז'

הקשר:

המלאך מוצא את הגר ליד מעיין במדבר

מילה:

פרא אדם

תרגום: כמו סוס פראי - חזק וחופשי (מחמאה בתקופת התנ"ך, לא גנאי)

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, י"ב

הקשר:

תכונה ראשונה של ישמעאל

מילה:

ידו בכל יד כל בו

תרגום: מעורב ומתערב בכל, מנהיג

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, י"ב

הקשר:

תכונה שנייה של ישמעאל

מילה:

על פני כל אחיו ישכון

תרגום: ישלוט על כל אחיו, יהיה הדומיננטי

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, י"ב

הקשר:

תכונה שלישית של ישמעאל

מילה:

ישמעאל

תרגום: ישמע אל - אלוהים שמע את סבלה/עונויה של הגר

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, י"א

הקשר:

שם הבן שהמלאך אומר להגר לקרוא לו

מילה:

אל רואי

תרגום: אלוהים שרואה אותי

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, י"ג

הקשר:

הגר קוראת לאלוהים "אל רואי" אחרי ההתגלות

מילה:

באר לחי רואי

תרגום: שם המעיין - "באר של חי שרואה אותי" (מדרש שם / סיפור אטיולוגי)

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, י"ד

הקשר:

הגר נותנת שם למקום ההתגלות; השם מונצח ומוזכר שוב בהמשך בראשית

מילה:

סיפור אטיולוגי

תרגום: סיפור שמסביר מציאות קיימת (למשל, למה למקום קוראים בשם מסוים)

פרק ופסוק: בראשית ט"ז, י"ד

הקשר:

מדרש שם - הסבר לשם "באר לחי רואי"

מילה:

וירא

תרגום: והתגלה / ונראה

פרק ופסוק: בראשית י"ח, א'

הקשר:

"וירא אליו ה' באלוני ממרא" - אלוהים מתגלה לאברהם

מילה:

כחום היום

◀ **תרגום:** בשיא החום, בצהריים

◀ **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, א'

◀ **הקשר:**

אברהם יושב בפתח האוהל בצהריים מחפש אורחים

◀ **מילה:**

וישתחו ארצה

◀ **תרגום:** השתטח על הקרקע, השתחוה

◀ **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, ב'

◀ **הקשר:**

אברהם משתחוה לשלושת האורחים

◀ **מילה:**

אל נא תעבור מעל עבדך

◀ **תרגום:** בבקשה אל תמשיך ללכת, אל תדלג על האוהל שלי

◀ **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, ג'

◀ **הקשר:**

אברהם מבקש מהאורחים לעצור אצלו

◀ **מילה:**

פת לחם

◀ **תרגום:** פרוסת לחם

◀ **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, ה'

◀ **הקשר:**

אברהם מציע "מעט" אבל נותן הרבה

◀ **מילה:**

סעדו לבכם

◀ **תרגום:** תאכלו, תחזקו את עצמכם

◀ **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, ה'

◀ **הקשר:**

אברהם מבקש מהאורחים לאכול לפני שימשיכו בדרכם

מילה:

כעת חיה

תרגום: עוד שנה (ביטוי תנ"כי למועד בשנה הבאה)

פרק ופסוק: בראשית י"ח, י'

הקשר:

המלאך מבטיח שעוד שנה יהיה לשרה בן

מילה:

חדל להיות לשרה אורח כנשים

תרגום: לשרה אין מחזור חודשי כי היא זקנה (אחרי גיל הבלות)

פרק ופסוק: בראשית י"ח, י"א

הקשר:

הערת המחבר - להסביר שמדובר בנס, כי מבחינה ביולוגית אי אפשר

מילה:

אחרי בלותי היתה לי עדנה

תרגום: בגילי המתקדם (אחרי גיל הבלות) תהיה לי שמחה?

פרק ופסוק: בראשית י"ח, י"ב

הקשר:

שרה צוחקת לעצמה וחושבת שזה בלתי אפשרי

מילה:

עדנה

תרגום: שמחה, הנאה

פרק ופסוק: בראשית י"ח, י"ב

הקשר:

שרה שואלת בתמיהה אם תהיה לה שמחה בגילה

מילה:

היפלא מה' דבר

תרגום: האם יש דבר מופלא שאלוהים לא מסוגל לעשות?

פרק ופסוק: בראשית י"ח, י"ד

הקשר:

תשובת אלוהים לצחוקה של שרה - אין דבר שאלוהים לא יכול

מילה:

ותכחש שרה

תרגום: שרה הכחישה (שצחקה)

פרק ופסוק: בראשית י"ח, ט"ו

הקשר:

שרה מפחדת ומכחישה שצחקה

מילה:

וישקיפו על פני סדום

תרגום: הביטו/הסתכלו לכיוון סדום

פרק ופסוק: בראשית י"ח, ט"ז

הקשר:

שלושת האורחים/מלאכים מסתכלים לכיוון סדום

מילה:

המכסה אני מאברהם

תרגום: האם אני מסתיר מאברהם (שאלה רטורית - לא אסתיר)

פרק ופסוק: בראשית י"ח, י"ז

הקשר:

אלוהים מדבר לעצמו ומחליט לשתף את אברהם בתוכניתו

מילה:

צדקה ומשפט

תרגום: צדקה = מידת הרחמים; משפט = מידת הדין

פרק ופסוק: בראשית י"ח, י"ט

הקשר:

הסיבה שאלוהים סומך על אברהם ומשתף אותו

מילה:

זעקת סדום ועמורה כי רבה

• **תרגום:** אני שומע צעקות רבות מסדום ועמורה

• **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, כ'

• **הקשר:**

אלוהים שומע זעקות מהערים המושחתות

• **מילה:**

ארדה נא ואראה

• **תרגום:** אני יורד (מהשמיים) לראות בעיניים

• **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, כ"א

• **הקשר:**

אלוהים "יורד" לראות אם מה ששומע נכון - דוגמה לשופטים שצריכים לרדת לשטח

• **מילה:**

האף תספה צדיק עם רשע

• **תרגום:** האם תהרוג/תשמיד צדיק ביחד עם רשע?

• **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, כ"ג

• **הקשר:**

אברהם פותח את המשא ומתן עם אלוהים על סדום

• **מילה:**

חלילה לך

• **תרגום:** חס וחלילה, אסור לך

• **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, כ"ה

• **הקשר:**

אברהם נוזף באלוהים - "השופט כל הארץ לא יעשה משפט?"

• **מילה:**

ואנכי עפר ואפר

• **תרגום:** אני כלום, אני שום דבר

• **פרק ופסוק:** בראשית י"ח, כ"ז

• **הקשר:**

אברהם מתנצל על חוצפתו לפני שממשיך לבקש

מילה:

תיקון סופרים

תרגום: מקום שבו חז"ל שינו את הטקסט (17 מקומות בתנ"ך) כדי לא לפגוע בכבוד אלוהים

פרק ופסוק: בראשית י"ח, כ"ב

הקשר:

הנוסח המקורי: "וה' עודנו עומד לפני אברהם" שונה ל"ואברהם עודנו עומד לפני ה'"

מילה:

שורש מנחה

תרגום: שורש לשוני (מילה) שחוזר יותר מפעם אחת בטקסט ויש לו משמעות

פרק ופסוק: בראשית י"ח, ו'-ח'

הקשר: השורש מ.ה.ר (מהר/וימהר/מהרי) חוזר ומדגיש את זריזותו של אברהם בהכנסת אורחים

נקודות חשובות למבחן

מושגים ספרותיים לזכור

⚠ **התנחלתא** - טעם מקראי שמחלק פסוק לשני חלקים. צריך לדעת לזהות ולהסביר את משמעות החלוקה.

⚠ **שורש מנחה** - מילה/שורש שחוזרים בטקסט ויש להם משמעות. דוגמה: מ.ה.ר בפרק י"ח.

⚠ **הדרגתיות** - סדרה של פעולות שמראות עלייה בעוצמה. דוגמה: וירא, וירץ, וישתחו (פרק י"ח פס' ב').

⚠ **ריבוי פעלים** - כשיש הרבה פעולות ברצף בתנ"ך, זה מראה שמישהו מאוד מתרגש.

⚠ **סיפור אטיולוגי / מדרש שם** - סיפור שמסביר מציאות קיימת (למשל שם של מקום).

⚠ **תיקון סופרים** - 17 מקומות שבהם חז"ל שינו את הטקסט כדי לא לפגוע בכבוד אלוהים.

פסוקים מרכזיים לדעת

⚠ **בראשית ט"ז, א'** - חלוקת הפסוק בהתנחלתא; הקשר בין עקרות שרי לבין הזכרת הגר כפתרון.

⚠ **בראשית ט"ז, ב'** - "בוא נא אל שפחתי אולי איבנה ממנה" - הצעת שרי ואשמת אלוהים בעקרות.

⚠ **בראשית ט"ז, ד'** - "ותקל גבירתה בעיניה" - הגר מזלזלת בשרי, שינוי במערכת היחסים.

⚠ **בראשית ט"ז, י"ב** - שלוש תכונות ישמעאל: פרא אדם, ידו בכל, על פני כל אחיו ישכון.

⚠ **בראשית י"ח, א'-ב'** - הכנסת אורחים: הדרגתיות וריבוי פעלים.

⚠ **בראשית י"ח, י'-י"ב** - בשורת הבן, צחוק שרה, הערת המחבר על זקנתם.

- ⚠ **בראשית י"ח, י"ג** - אלוהים משמיט "ואדוני זקן" כשמספר לאברהם - שמירה על שלום בית.
- ⚠ **בראשית י"ח, י"ד** - "היפלא מה' דבר" - אין דבר שאלוהים לא מסוגל לעשות.
- ⚠ **בראשית י"ח, י"ז-י"ט** - אלוהים מחליט לשתף את אברהם כי הוא נוהג בצדקה ומשפט.
- ⚠ **בראשית י"ח, כ"ב** - תיקון סופרים: "וה' עודנו עומד לפני אברהם" שונה.
- ⚠ **בראשית י"ח, כ"ג-ל"ב** - המשא ומתן: מ-50 ל-10 צדיקים.

טענות ופרשנויות לזכור

- ⚠ **הקושי בפרק ט"ז, א'**: לכאורה אין קשר בין שני חלקי הפסוק. הפתרון: החלק השני (הגר) הוא הפתרון לבעיה בחלק הראשון (עקרות).
- ⚠ **למה שרי חיכתה כל כך הרבה שנים?** כנראה ניסתה וקיוותה שאלוהים יפתח את רחמה. רק כשהבינה שאין ברירה, הציעה את הגר.
- ⚠ **מוטיב העקרות בתנ"ך** - כמעט כל האימהות היו עקרות: שרה, רבקה, רחל, לאה (במובן מסוים), אם שמשון.
- ⚠ **הקושי המרכזי בפרק י"ח**: חילופי דוברים - לפעמים אלוהים, לפעמים מלאכים, לפעמים יחיד ולפעמים רבים. האפשרויות: (א) שתי התגלויות נפרדות; (ב) אלוהים מתגלה דרך המלאכים; (ג) אברהם פונה למלאך המוביל (לכן לפעמים יחיד).
- ⚠ **התנהגות אברהם כלפי הגר (שאלת בגרות)**: אפשר לשבח (הוא מחזיר את הסדר, השפחה שכחה מקומה) או לגנות (הוא מתנער מאחריות - "עשי לה הטוב בעיניך"). שתי התשובות מתקבלות בתנאי שמנומקות.
- ⚠ **"אומר מעט ועושה הרבה"** - תכונה של אברהם: מבטיח פת לחם ומגיש סעודה מלכותית.
- ⚠ **למה אלוהים "יורד" לראות?** - דוגמה לשופטים: שופט צריך לרדת לשטח לראות בעיניים לפני שפוסק דין מוות.
- ⚠ **אלוהים משתף את אברהם** כי סומך על דעתו, ואולי גם כי הוא עצמו לא בטוח ורוצה שאברהם "יחזיק" אותו.
- ⚠ **בשר וחלב**: אברהם מגיש לאורחים בשר וחלב - דיני כשרות עדיין לא קיימים. חז"ל מסבירים שהגיש בנפרד.

שאלת בגרות שנפתרה בשיעור (שאלה 3)

- ⚠ **שאלה א'**: מהי ההבטחה של ה' לאברהם לפי פסוקים ד'-ה' (פרק ט"ו)? **תשובה**: העבד לא יירש, אלא מי שייצא מאברהם עצמו, ויהיו לו צאצאים רבים ככוכבי השמיים.
- ⚠ **שאלה ב'**: מהו הקושי בדרך להגשמת ההבטחה, ומה הצעת שרי? **תשובה**: הקושי - שרי עקרה. ההצעה - אברהם יביא צאצא מהשפחה ("בוא נא אל שפחתי אולי איבנה ממנה"). ביסוס: ט"ז א' + ט"ז ב'.
- ⚠ **שאלה נוספת**: איך השפיע הפתרון על היחסים? **תשובה**: הגר החלה לזלזל בשרי, שרי כעסה והאשימה את אברהם, אברהם נתן לה אישור לפעול כנגד הגר. ביסוס: "ותקל גבירתה בעיניה" (ד'), "חמסי עליך" (ה').
- ⚠ **שאלה**: האם תגובת אברהם ראויה לשבח או לגנאי? **חובה לנמק!** לשבח: השפחה שכחה מקומה, אברהם מחזיר סדר. לגנאי: מתנער מאחריות, נותן לשרי לעשות מה שרוצה כשהיא כועסת ולא בשיקול דעת.

⚠ **תמיד לצטט פסוקים** בתשובה, עם מספר הפסוק בסוגריים.

⚠ **כשמצטטים חלק מפסוק** - לשים שלוש נקודות (...) כדי שהבחן ידע שיש עוד.

⚠ **"לדעתי" לא מספיק** - חובה לנמק כל דעה. בלי נימוק, התשובה נפסלת.

⚠ **לא לכתוב "ילדים"** אלא "צאצאים" - ההבטחה היא לדורות רבים, לא רק לילדים ישירים.